

Елица МАНЕВА

## СРЕДНОВЕКОВНИОТ ТЕАТАР ВО МАКЕДОНИЈА

### - ПРИМЕРИ НА ПЛОШТАДНА СЦЕНИЧНОСТ -\*

Филозофски факултет

Институт за историја на уметноста и археологија - Скопје

e-mail: elica@fzf.ukim.edu.mk



**Апстракт:** Ниту отсуството на соодветни градби, ниту религиозните забрани и анатемите не можеле во текот на средновековието и вековите што следат потоа, речиси до наши дни, да го сопрат исконскиот, архетипски порив за одржување на плоштадните игри како еден вид театарски претстави. За време на владеењето на господарот Стрез (1207-1215) во градот Просек изворите споменуваат постоење на театар. За одделни истражувачи тоа е гледалиште – губилиште, но сметаме дека се работи за плоштаден тип на театар. Извонредни инсинуации на овие случувања се прикажани и на фреско живописот од XIV во сцените на исмејување на Исус Христос на патот кон Голгота опкружен со музичари, лакардијаша и скопачи. (Сл. 8-10) Во османлискиот период патеписецот Евлија Челеби дава живописен опис на панаѓуриштето Долјан кај Струмица каде се изведувале богати сценски игри „од сите можни забавувачи“ што им годело на вкусот на тогашните луѓе и што се наоѓале на репертоарот на овие плоштадни, театарски игри. (Сл. 11-15)

Средновековното секојдневие, воопшто, па и на просторот на Македонија било нераскинливо врзано со многу антички и, секако, уште постари традиции и обичаи коишто се пренесувале и адаптирале низ вековите. Овој феномен на културолошки „прелевања“ во текот на времето особено е впечатлив во сферата на одделни празнувања и церемонијални дејствија, попримајќи архетипски

обележја. Впрочем, од сè уште живата народна традиција до денешни дни во Македонија се забележуваат многу постари атавизми во обичаите, музиката, танците, празниците, забавувањето и ритуалите со најразновидно значење.<sup>1</sup>

Со одделни мали разлики од една до друга населба до денес во Македонија се практикуваат народните обичаи од игрите на бабарите, василичарите, коледарите, лазарките, додоларите, русалиите, џамалиите, моминските игри – тајане итн. Сите тие се врзани за одделни календарски денови, аграрни дејствија и за соларниот циклус. Меѓутоа, со текот на времето тие се препокриваат и со христијанска симболика или со одделни христијански светители.<sup>2</sup> (Сл. 15)

Археолошките траги на ова тло, (Сл. 1, 2) почнувајќи од најраната антика, упатуваат на култовите посветени на божествата на плодноста, на природата и нејзиното вечно, циклично обновување, на ослободувањето од хтоничните сили итн. Преку костимите, маските, кореографијата, песните, сижето и сл. се искажувале исконските елементи на театарските игри коишто доведувале до еден вид екстатични состојби или катарза. Тоа е истовремено и „колективен“ театар.<sup>3</sup>

Во Р. Македонија се откриени остатоци од четири антички театри. Тоа зборува за содржајниот урбан живот на овие простори.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Стефановски 1990, 15.

<sup>2</sup> Ibid., 17.

<sup>3</sup> Археолошките остатоци од тлото на Р. Македонија упатуваат на траги од практикување на Малите и Големите дионисијади, Елевсинските и Орфичките мистерии, култовите на Зевс, Хера, Артемида, Изиди, Тихе, Кибела, Митра, Тракискиот коњаник, на Херакле итн. Burkert 1987; Битракова-Грозданова 1999; Nikoloska 2012, 299-311; Petruševska 2012, 313-324 etc.

<sup>4</sup> За постоење на богати театарски случувања од

\* Наведениот труд со незначителни измени е презентираан во Пула – Хрватска на меѓународното археолошко советување под покровителство на UNESCO „Private and public games from prehistory to early medieval period“ и е во печат за списанието *Histria Antiqua* под наслов: *Medieval Theatre in Macedonia - Some examples of theatre on public squares*.



Сл. 1а-с Археолошки остатоци од театарските игри: а) Мимичар, б) Капител со венатор  
в) Капител со трагична маска. Антички град - Стоби

Fig. 1a-c Archaeological items from public theatrical entertainments: a) a mime artist; b) a capitol decorated with an illustration of a venator; c) a capitol decorated with a tragic mask. From the ancient city of Stobi.

Градските *Stobi*, *Lychidos*, *Heraclea Lynkestis* и *Skupi* во своите централни, градски јадра во римскиот царски период ги поседувале и монументалните, мермерни зданија<sup>5</sup> наменети за забава на нивните жители. (Сл. 1-3) Кај овие театри, по правило, постоеле и дополнителни преуредувања и адаптации за борби на венатори<sup>6</sup> (Сл. 16) со животни што било во склад со вкусот на римската култура, а сè со цел да се доближат до популарноста и податливоста на циркуските претстави во амфитеатрите. Од тие причини се вградени кафези за животни и челична ограда како заштита на гледачите.<sup>7</sup>

Но, би било депласирано да се бара дословен континуитет меѓу античките, театарски и циркуски претстави и средновековните сценски игри. Првите се одвивале во грандиозни објекти; театри и амфитеатри, односно хиподроми, додека во средновековието „претставите“ се одвивале на отворено; по улиците, плоштадите, панаѓуриштата, поретко и во камерни услови, но во објекти чија првична намена била поинаква.

Идеолошките канони на новопримената, христијанска религија влијаеле на менталитетот

крајот на I в. пр. н.е. и преминот кон I в. н.е., во Стоби сведочат бројните теракотни фигурици со претстави на мимичари, пантомимичари, лакрдијаши и сл. Petruševska 2012, 313-324.

<sup>5</sup> Театарот од I в. н.е. од Стоби (Gebhard 2012, 335-346) во почетокот на II в. н.е. е прекриен со мермерниот објект какви што биле и театрите во *Lychidos*, *Heraclea Lynkestis* и *Skupi*. Јанакиевски 1998.

<sup>6</sup> Mikulčić 2003, 73.

<sup>7</sup> Јанакиевски 1987, 32, 33, сл. 21, 22.

на средновековниот човек, но и на урбанистичката слика на градовите. Античките театри и амфитеатри се напуштаат и им го отстапуваат просторот на објекти од друг вид. Потоа, овие антички, монументални градби постануваат мајдани за градежен (мермерен) материјал.<sup>8</sup> Вообичаено е, исто така, тие да се девастираат и да се надслојат со моќни, земјени слоеви за потоа да постанат платоа врз коишто се подигаат нови, средновековни, населбински јадра.<sup>9</sup> (Сл. 3)

Во централните делови на раносредновековните градови, *intra muros* (како и *extra muros*) се градат бројни црковни објекти.

Црквата безпоштедно ги гонела и забранувала сценските игри. Историските извори, меѓу кои се и оние со христијанско сиже, често ги споменуваат „беззаконите“ игри и паганските празнувања. Тоа на индиректен начин ја потврдува нивната популарност и вкоренетост и на овие простори.<sup>10</sup>

Од друга страна, христијанската богослужба често била проследена со своевидна помпа и специфични церемонијални дејствија кои содржеле одделни сценски елементи, карактеристична музика и добро изнијансиран и хиерархиски, ранги-

<sup>8</sup> Gebhard 2012, figs. 1, 2, 6; Јанакиевски 1987, Сл. 3-7, План 3.

<sup>9</sup> Јанакиевски 1987, 68-80, Сл. 67-83, План 7.

<sup>10</sup> Во списите на светите отци: Св. Климент Охридски, Црноризец Храбар, Презвитер Козма, Константин Преславски, Јован Златоуст и др., се анатемисува овој „порок“ на луѓето кои „повеќе одат по игри одошто во црква“. Стефановски 1990, 14-16; Šekalova, Poljakovska 2003, 63.



Сл. 2 Мермерна плоча со претстави на музи Антички театар – Лихнид  
Fig. 2 A marble slab depicting the Muses, from the Antique Theatre in Lychnidos (Ohrid)

ран костим.<sup>11</sup> Тоа е литургискиот театар. Тој содржел библиски сижеа и сцени и имал поучен карактер. Неговата цел била насочена кон гледачот кој требало, на тој начин, да се соживее со верата.<sup>12</sup>

За разлика од останатите градови на поранешната Римска империја каде објектите за забава и игри биле запустени, во Константинополис биле зачувани два театри и два хиподрома. И уште повеќе, тие биле во употреба.

Во 940 година царот Константин VII Порфирогенет во *Големиот хиподром* го подигнал „извиениот столбец“ прекриен со барелјефи од позлатена бронза.

Во делото *За церемониите* царот – писател Константин VII детално го опишал протоколот на дворските, религиозните и народните празнувања. Тој дава објаснување за церемонијалните танци (ората), (Сл. 7) типовите на музички инструменти прикладни за одделни случувања, начините на пеења (хорското е типично византиско поење), како и народните игри и веселби со сценски карактер.<sup>13</sup> (Сл. 5, 6)

Во XII век доаѓа до запоставување на протоколот и до опаѓање на вкусот. Тон на игралиштата, пировите, празнувањата и ловот организиран од аристократијата и дворот им давале народната ориентална музика и танц. Во времето на династијата Ангел (1185-1204) празнувањата добиле сосема декадентен облик. Исак II Ангел го наполнил дворецот со шутови, кепеци, скомрахи – па-

тувачки актери и лакардијаши.<sup>14</sup> (Сл. 5, 8, 11)

По заземањето на Константинопол во 1204 година, Латините го ограбиле и девастирале и *Големиот хиподром*. Царската палата се наоѓала веднаш до овој хиподром, додека другиот бил лоциран покрај нејзините порти.<sup>15</sup>

Овој модел на живеење како да бил индикативен и за начинот на празнување кај новосоздадените држави по крахот на Византија во 1204 година.

Во ова време, на преминот од XII кон XIII век градот Просек сместен во Демиркаписката Клисура на Вардар постанал, на два пати, центар на самостојни државни формации.<sup>16</sup>

Погодната местоположба, (Сл. 4) обновувањето на сидините и на дворците, како и атестацијата на природната непристапност на оваа тврдина за време на владетелот Добромир Хрс (1196-1202)<sup>17</sup>, како и тогашната политичка клима, направиле Просек да биде избран за престолнина и на вториот осамостален владетел Стрез (1207-1215), почестен и со благородничката титула севастократор.<sup>18</sup>

*Театарот* што се споменува во изворите е една од најголемите енигми за време на владеењето на Стрез во Просек.

<sup>14</sup> Brehier 1950, 68.

<sup>15</sup> Османлиите објектот – *Хиподром* го именувале како *Atmegdan* - за игри со коњи. Can 1953, 47; Стефановски 1990, 14; Манева 2000, 94, н. 24.

<sup>16</sup> ВИ IV 1971, 167-169; Томоски 1978, 267-287; Микулчиќ 1989, 65-87; Манева 2000, 17-25.

<sup>17</sup> Мутафчиев 1913, 7-8; Златарски 1939/40, 120-121, 130-131; Радић 1986, 154-283 etc.

<sup>18</sup> Cf. n. 17; Радојчић 1909, н. 2, 3; Савчева 1974, 68 etc.

<sup>11</sup> Pseudo-Kodinos 1976, 189-247.

<sup>12</sup> Guillou 1974, 228-229; Лужина 2002, CD Rom; Čekalova, Poljakovska 2003, 135-144, 195-200.

<sup>13</sup> Constantin VII Porphyrogenète 1939; Čekalova, Poljakovska 2003, 145-150.





Сл. 3 Археолошки остатоци од римскиот театар надслоен со рановизантиски, профани градби Хераклеа Линкестис  
 Fig. 3 Archaeological remains of a Roman theatre, later replaced by secular buildings in the Early Byzantine period. Heraclea Lyncestis / Bitola

За театарот од Просек, монахот Теодосиј, биографот на св. Сава, го вели следното: „... (Стрез) многу се збогати (...) се здебели и се рашири со безумие и заборава на Бога (...). го утврди својот дом на карпата во повеќе пати споменатиот Просек, а тие карпи беа многу високи, од 200 сажни и повеќе, под кои веднаш тече големата река по име Вардар. На тие карпи, значи, премостувајќи ги со штици, направи свој **театар**. Кога бедникот сакаше да се весели, тој тука седнуваше пијанчејќи на одвратната смртна судница, играјќи и веселејќи се. А веселбата негова беше смрт човечка, и за мала вина го осудуваше виновникот на смрт и му заповедаше да се фрли од оние високи карпи, од оној **театар**. Кога неког така го фрлаа, тој весел извикуваше, „Внимавај да не го наквасиш коживот“, зашто фрлениот немаше каде да падне освен во самата река“...<sup>19</sup> (Сл. 4)

Прашањето за суштината на овој театар е многупати разгледувано, а одговорите дијаметрално се разликуваат. Додека за едни тоа бил вистински театар, за други е губилиште каде јавно се изведувале егзекуциите.<sup>20</sup>

Кусото владеење на Стрез во Просек и неговото перманентно војување ја исклучуваат можноста тој да изградил некаков објект за сценски игри.

Фактот дека неговиот театар бил сместен на високите карпи под кои тече Вардар е основа за претпоставката дека тој се наоѓал покрај неговиот дворец од јужната страна на тврдината. Ерозија-

та и одроните речиси напивно ги уништиле културните слоеви на овој простор, така што археолошки потврди за ова нема, дотолку повеќе што и градбата била од штици од кои е невозможно нешто да се зачува.

Монахот Теодосиј го употребува зборот *позоришн* (позорь – гледање) со значење на *гледалиште*. Овој термин за едни добива призивок на *theatron* за сценски настапи, но и на *гледалиште* во смисла на *губилиште*, кое властите или господарот го организирале во средниот век за „гледање“ на мачењата или убивањата на осудениците.

Просек бил раскрсница на најзначајните балкански комуникации. Освен тоа, тој бил престолнина на самостојна државна формација и господарот Стрез пирувал како што доликува на човек од неговиот ранг и менталитет.

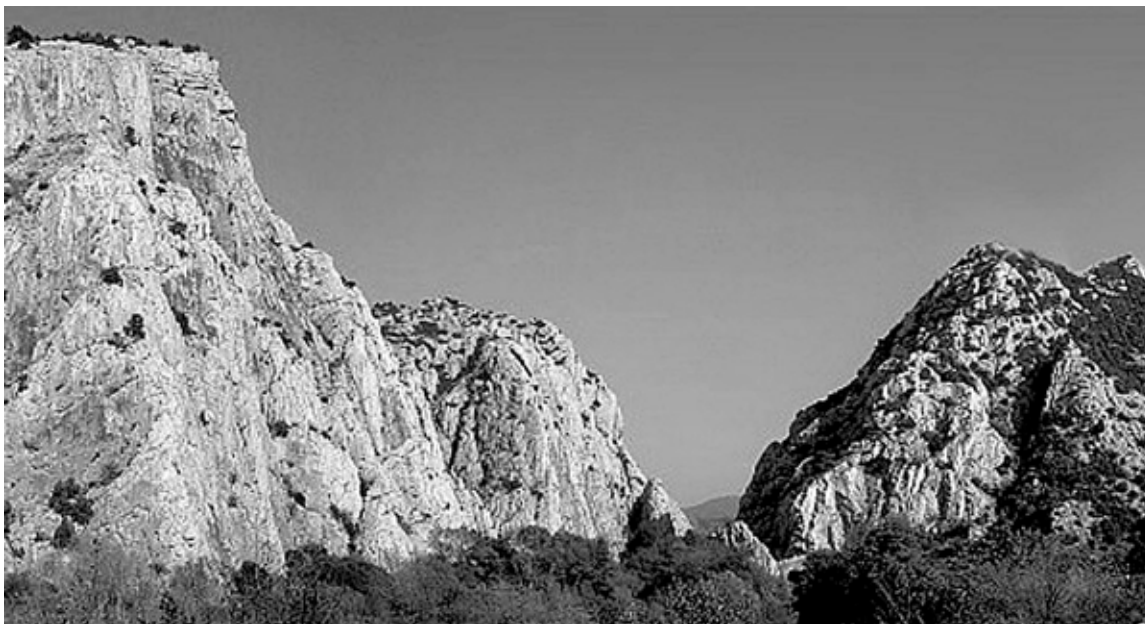
Во тоа време питеорескните, патувачки дружини на забавувачи од најразличен вид отседнувале по градовите и дворците, а некои од нив биле и постојани придружници на некои велможи.

Музичари, танчери, куклари, раскажувачи, жонглери, магионичари, мимичари, акробати, лакрдијаши, дресери на диви животни, одачи по јаже или воопшто актери, скомрахи<sup>21</sup> крстосувале по патиштата на Европа, Азија и Африка, гостувајќи по дворците и градовите.

<sup>21</sup> Овој термин етимолошки се толкува како *патник – играч – комедијант* или како *актер со маска*. Лукина 2002, CD Rom; *Средновековен театар*, За античките, византиските и словенските, русалски костими со долги ракави види: Grabar 1960, N° 59; Рыбаков 1987, 692-763 etc.

<sup>19</sup> Башић 1924, 163-168.

<sup>20</sup> Дијчев *Theatron*, 80; Стефановски 1990, 15; Манева 2000, 87-95.



Сл. 4 Клисуре на Вардар Демир Капија  
Fig. 4 The Demir Kapija Canyon on the River Vardar

Не е тешко да се претпостави дека тие доаѓале и во Просек, на фештите што ги приредувал Стрез. Но тука, покрај настапите на овие дружини, како посебно возбудлива точка, осудениците на смрт, на високата карпа, на штиците ја одигрувале својата последна ролја. Попратните игри на плоштадните забавувачи во тој случај претставувале краен цинизам и значеле најголемо исмејување, понижување и страдање на осуденикот. Притоа, толпата се препуштала на ниските страсти од типот на оние што ги предизвикувале забранетите гладјаторски игри од античко време.

Извонредни инсинуации на ваквите случувања се прикажани на фреско живописот на црквата Св. Ѓорѓи од Старо Нагоричане кај Куманово. (Сл. 8)

Во сцената на Христовото „исмејување“ насликан е Исус Христос на плоштадот каде среде толпата со него се подбивале лакрдијашите: музичари и скомрахи облечени во специфични актерски облеку со долги ракави.<sup>22</sup>

Впечатлива претстава на сцената со Христовото исмејување од толпата, музичарите и скомрахите е прикажана и на фреско живописот од Св. Ѓорѓи, Полошки манастир – тиквешко од средината на XIV век. (Сл. 9)

Нешто порудиментирана претстава со слично сижје е прикажана во сцената „Крунисување со трновиот венец“ во Иваново (Бугарија) од средината на XIV век. И овде се прикажани: акробат, музичар и актер во кошула со долги ракави.<sup>23</sup> (Сл. 10)

<sup>22</sup> Црквата Св. Ѓорѓи во Старо Нагоричане кај Куманово е насликана 1318-1320 година од познатите сликари – зографи Михаил и Евтихиј.

<sup>23</sup> Овчаров, Овчаров 1985, 50-54.



Сл. 5 Скомрахи и акробати со лаутисти и флејтисти,  
Минијатури од византиски ракопис Оксфорд XII век  
Fig. 5 Scomrahi and acrobats, with lutists and flautists, depicted in 12<sup>th</sup> century miniatures Byzantine manuscripts. Oxford.



Сл. 6 Музичари Минијатура од хрониката на Јован  
Скилицја Мадрид. Втора половина на XIII век  
Fig. 6 Musicians depicted on a mid-13<sup>th</sup> century miniature in the Synopsis of Histories by John Skylitzes. Madrid.



Сл. 7 Илустрација на Давидовиот псалм 149 „Фалете го Господа со игри“, Лесново фреско живопис. Средина на XIV век  
 Fig. 7 A mid-14<sup>th</sup> century illustration of Psalm 149, Praise God with dancing. From a fresco in Lesnovo.

Според евангелијата на Матеј и Марко, Исус Христос одејќи по *via doloresa* на патот кон Голгота, поминувал низ повеќе искушенија и тегобни случувања. Едно од нив била и средбата со лакрдијашите – скомрахи. Тие со своите играрији требало кајно да го понижат Исуса, да го „крунисаат“ со трнливиот венец како да е, божем, цар. На крајот на ова „исмејување“ тие цинично го прославувале неговото „царско“ владеење со разврдани игри, песни и забава.<sup>24</sup> (Сл. 8, 9, 10)

Во периодот на „турското средновековие на Македонија (XV-XVIII век)“<sup>25</sup> кога овој простор бил во составот на Османлиската држава, постојат децидни податоци за постоење на разновидни, забавни „театарски“ игри.

Во рамките на оваа светска и во основа космополитска империја која се протегала на три континенти, во Македонија се чувствувале импулсите и од далечните, ориентални, театарски влијанија. Во ова време се практикувале најразновидни (сценски) форми, главно со забавен карактер. Тоа биле карневалите, акробатските, магионичарски, но и комедијантски игри.

Под азиско влијание се изведувале и своевидни, театарски игри наречени *орта-ојуну*. Во нив

<sup>24</sup> Лужина 2002, CD Rom, *Средновековен театар*.



Сл. 8 Исмејувањето на Исус на патот кон Голгота. Фреско живопис Старо Нагоричане 1318-1320  
 Fig. 8 The Mocking of Christ on the Road to Golgotha. Fresco in Staro Nagoričane, 1318-1320

игрите се одвивале во средината на игралиштето, а актерите излегувале и поново се враќале во публиката која стоела кружно поредена околу „сцената“.<sup>26</sup> Сето тоа доста наликувало на италијанската *comedia del'arte*.

Меѓу сите сценски форми од времето на османлиското владеење најпознати се *Караџоз* и *Медах*. И двете се одвивале на плоштади и игралишта, по панаѓурите (трговиштата), но и камерно, по чајцилниците и кафеаните сè до XX век.

*Медахите* се, всушност, актери – наратори, додека театарската форма *Караџоз* е слична на кинескиот *театар на сенки*.

Вторава форма, подразбирала игра на сенки со едноставни, осветлени кукли од провидна, обое-на кожа. Нив ги придвижувал и им го позајмувал гласот актерот – *Караџоз*.<sup>27</sup>

Под *Караџоз* – *театарот* истовремено се подразбирал и куклениот театар во кој имало серија од типизирани ликови често доведени до гротескна препознатливост. Нивните дијалози најчесто биле комични, но и сатирични и поучни.<sup>28</sup> (Сл. 13)

Еден од највпечатливите историски извори за своевидните, сценски игри во Македонија во Ос-

<sup>25</sup> Стојановски 1989.

<sup>26</sup> Стефановски 1990, 21.

<sup>27</sup> Ibid., 21-23.

<sup>28</sup> Во македонските народни умотворби со хумористичен карактер се среќаваат популарните личности со слични карактеристики: Итар Пејо и Настредин-Оца или Страндилоце. *Македонско народно творештво* 1973/2, 215-241.





Сл. 9 Исмејувањето Исусово. Фреско живопис Св. Ѓорѓи, Полошки манастир, Средина на XIV век  
 Fig. 9 The Mocking of Christ on the Road to Golgotha. Fresco in Pološko Monastery, From a mid-14<sup>th</sup> century.



Сл. 10 Сцена од „Крунисувањето со трнов венец“, Лакрдија-ици фреско живопис Иваново, Бугарија, средина на XIV век  
 Fig. 10 Scene from the 'Coronation' of Christ, with jesters. From a mid-14<sup>th</sup> century fresco in Ivanovo, Bulgaria.



Сл. 11 Графити – шотови Св. Софија Охрид (според Н. Овчаров)

Fig. 11 Court jesters. Graffiti in the Church of St. Sophia in Ohrid (according to N. Ovčarov)



Сл. 12 Графит – Одачи по јаже. Св. Петар и Павел Велико Трново Бугарија XVI-XVII век

Fig. 12 Graffiti depicting a tightrope-walker. The church of Ss. Peter and Paul, Veliko Trnovo, Bulgaria, 16<sup>th</sup>-17<sup>th</sup> century.

манлискиот период е автентичниот запис од турскиот патописец Евлија Челеби.<sup>29</sup> Како светски патник тој ја обиколил и територијата на Македонија во седмата деценија од XVII век. Притоа, тој дава сугестивен и живописен *Опис на собиралиштето на голем свет, панаѓурот Долјан*. (Истиот може да се лоцира кај термалните извори во Банско кај Струмица). Тој вели дека овде секоја година „... во сезоната на црешите (...) се собираат 100.000 луѓе (...) од копно и море од сите седум клими (...)“. Освен за трговија „... по плоштадите и шаторите (...) се собирале сите можни забавувачи, „... од сите страни пристигнувале патувачки музичари, пејачи, комичари, декламатори на лирски и епски поеми...“. Доаѓале магионичари, жонглери, куклари, цуџиња, пантомимичари, атлети (...), со еден збор можело да се види сè она што им годело на вкусот на тогашните луѓе и што се наоѓало на репертоарот на овие плоштадни, театарски игри.<sup>30</sup> (Сл. 11-15)

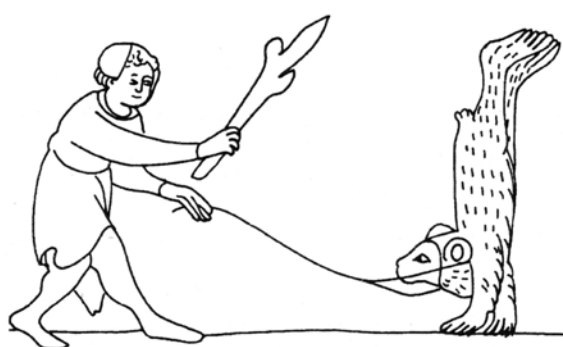
Ниту отсуството на соодветни градби, ниту религиозните забрани и анатемии не можеле во текот

<sup>29</sup> Karliža 2011, 14-20.

<sup>30</sup> Матковски 1991, 462-465.



Сл. 13 Ликови од „театарот на сенки – Караџоз“, Османлиски период  
 Fig. 13 Characters from Karagoz shadow-theatre of the Ottoman period.



Сл. 14 Дресирање на мечка Минијатура, Франција  
 Британски музеј Почеток на XIV век  
 Fig. 14 A bear-trainer depicted on an early 14th century  
 miniature from France, now in the British Museum.

на средновековието и вековите што следат потоа речиси до наши дни, да го соопрат исконскиот, архетипски порив за одржување на плоштадните игри. Тие се стари колку и човештвото. Нивните предлошки можат да се бараат во праисториските ритуални игри, во античките култни дејствија посветени на одделни божества или да се поврзат со „првата“, легендарна, европска, театарска претстава на Теспис во 535 година пред н.е. изведена на атинскиот плоштад.<sup>31</sup>

Само со интердисциплинарен пристап, повеќе со пишувани, ликовни и етнографски извори одошто со археолошки сведоштва, можно е да се донесат прилично издржани претпоставки за постоење на одделни видови плоштадна театарска активност во средните векови, вклучително и во „турското средновековие (XV-XVIII век)“ на Македонија. Одблесокот на театарската илузија што доспева до нас, со тоа, постанува реалност за изминатите времиња.

<sup>31</sup> Лужина 2000, 163.

#### ЛИТЕРАТУРА:

- Башић 1924  
 М. Башић, *Старе српске биографије*, Београд
- Битракова-Грозданова 1999  
 В. Битракова-Грозданова, *Религија и уметност во антиката во Македонија*, Скопје
- Burkert 1987  
 W. Burkert, *Ancient Mystery Cults*, London
- Can 1993  
 Turhan Can, *Istanbul, Potte de l'Orient*, Istanbul
- Constantin VII<sup>e</sup> Porphyrogénète 1939  
 Constantin VII<sup>e</sup> Porphyrogénète, *Le livre de cérémonies* (Texte établi et traduit par A. Vogt), T. II, Paris
- Čekalova, Poljakovska 2003  
 A. A. Čekalova, M. A. Poljakovska, *Život i običaji u vizantijskom društvu*, Beograd
- D'Amico 1972  
 S. D'Amico, *Povjest dramskog teatra*, Zagreb
- Даркевич 1975  
 В. А. Даркевич, *Светское искусство Византии*, Москва
- Даркевич 1988  
 В. П. Даркевич, *Народная культура средновековья, Светская праздничная жизнь в искусстве IX-XVI вв.*, Москва
- Dubech 1931-1934  
 L. Dubech, *Histoire generale illustrée du Theatre*, (vol. 5) Paris
- Elijade 1985  
 M. Elijade, *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze*, Beograd
- Габелић 2004  
 С. Габелић, *Манастир Лесново, Историја и сликарство*, Београд
- Gebhard 2012  
 Elizabeth R. Gebhard, *Discovery of the First Theater at Stobi*, *Folia Archaeologica Balkanica* II, Skopje, 325-346.
- Grabar 1960  
 A. Grabar, *Une pixide d'ivoire à Dumbarton Orks*. *DOP* N° 14, Washington





Сл. 15 Игри на дресери со мечки Средно Повардарје Македонија, XX век.  
 Fig. Entertainments by bear-trainers. Central Vardar region, Macedonia, 20<sup>th</sup> century.

- Guillou 1974  
 A. Guillou, *La civilization Byzantine*, Paris
- Иванов 1988  
 Б. Иванов, *Театарот и драмата во средниот век*, Книжевна заједница, Нови Сад
- Јанакиевски 1987  
 Т. Јанакиевски, *Театар, Heraclea Lynkestis*, кн. 2, Битола
- Јанакиевски 1998  
 Т. Јанакиевски, *Антички театри во Република Македонија*, Битола
- Karliĝa 2011  
 В. Karliĝa, *An Ottoman Fraveller; Bir Osmanli Seyyahi Evliya Ćelebi*, Istanbul
- Киселков 1943  
 В. Киселков, *Презвитер Козма и неговите творения*, Софија
- Лужина 2000  
 Ј. Лужина, Идеја во зародиш: Балканска културна сфера, *Историја на културата на Македонија*, МАНУ, Скопје, 163-170
- Лужина 2002  
 Ј. Лужина, *Театарот на македонската почва*, Факултет за драмски уметности, Скопје, CD Rom
- Македонско народно творештво* 1972  
*Македонско народно творештво, Битови приказни и анегдоти* (Марко Цепенков), ред. Кирил Пенушлиски, Скопје
- Манева 2000  
 Е. Манева, Тези за карактерот на театарот во средновековен Просек, *Историја на културата на Македонија*, Кн. 11, Скопје, 87-95
- Манева 2000/1  
 Е. Манева, *Крстеви, Средновековна некропола*, Скопје
- Марјановић-Душанић, Поповић 2004  
 С. Марјановић-Душанић, Д. Поповић, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, Београд
- Mikulčić 2003  
 I. Mikulčić, *Stobi an ancient City*, Skorje
- Микулчиќ 1989  
 И. Микулчиќ, Топографијата на Стенае – Просек – Демир Капија, *ГЗФФ*, Скопје, 65-87
- Nikolovska 2012  
 A. Nikolovska, Dionysus and the Bacchus in Stobi, *Folia Archaeologica Balkanica II*, Skorje, 295-311
- Овчаров, Овчаров 1985  
 Д. Овчаров, Н. Овчаров, Уникални избражения на циркови игри във Велико Търново (XVI-XVII в.), *Векове*, кн. 4, Софија
- Petruševska 2012  
 V. Petruševska, Theatrical and Grotesque Figurines amongst the Terracottas from Stobi, *Folia Archaeologica Balkanica II*, Skorje, 313-324
- Pseudo-Kodinos 1976  
 Pseudo-Kodinos, *Traité des offices* (Traduit par J. Verpeaux), Paris
- Рыбаков 1987  
 Б. А. Рыбаков, *Язычество древней Руси*, Москва
- Стефановски 1990  
 Р. Стефановски, *Театарот во Македонија*, Скопје
- Томоски 1978  
 Т. Томоски, Средновековни градови во Македонија меѓу реките Вардар, Лакавица и Брегалница, *ГЗФФ* (30) Скопје, 267-287
- ВИ IV 1971  
*Византијски извори за историју народа Југославије*, Том IV, Београд

Elica MANEVA

## MEDIEVAL THEATRE IN MACEDONIA SOME EXAMPLES OF THEATRE ON PUBLIC SQUARES

### *Summary*

By applying an interdisciplinary approach that makes, greater use of written, pictographic and ethnographic sources than archaeological evidence, it is possible to posit certain plausible hypothesis about the existence of certain kinds of theatrical activities on public squares in various periods in Macedonia during the Middle Ages.

The biographer of Saint Sava, the monk Teodosie the Hilandrian relates that Srez (fl. 1207-1215), the independent ruler of Prosek, had a theatre constructed near his court. The theatre was made of planks and situated on the rocks of the Canyon of Demir Kapija - the 'Iron Gate' above the River Vardar. „And, Teodisije tells us, “his entertainment was the spectacle of human death... and he commanded (the convict - authors note) to jump off those high rocks from the stage...” (Bašić 1924, 163). In this text, the old Slavonic word “позорищн” - from позоръ, meaning ‘to watch’ - is used in the sense of ‘гледалиште’. This term also denotes theatron. However, there is no doubt that performances and entertainment spectacles were acted out in a public’square’.

Medieval fresco paintings provide further evidence of the continued influence of the bloodthirsty public games so popular in culture.

In the church of St. George in the village of Staro Nagoridane, near Kumanovo, Christ is depicted on the road to Golgotha in the midst of a mob surrounded by jesters, musicians and actors in theatrical outfits recognizable by their elongated sleeves. This scene illustrates a kind of street theatre in which mocking is accompanied by “programme of street entertainment” (Maneva 2000, 94).

In his *Seyahâtnâme*, or Book of Travels, the Ottoman Turkish writer and traveller Evliya Çelebi, describes his journey through Macedonia in the seventh decade of seventeenth century, and provides a clear description of “the gathering of a big crowd, at the Dolyan Fair. (This fair was probably located by the thermal springs in Bansko, near Strumica). Çelebi states that here every year at this fair... during the season of cherries... 100.000 people gather from the mainland and from the coast from all seven climates...” Besides trade “...on the squares and under the tents...” all kinds of entertainers came, “...musicians, singers, comedians, reciters of lyrical and epic poems...” The fair was also attended by magicians, jugglers, puppeteers, dwarfs, pantomime actors, athletes... (Matkovski 1919, 462-465). Anything that suited the tastes of the people in those days could be seen performed on public squares, and theatrical-games were part of this repertoire.

Neither the absence of appropriate theatrical buildings, nor religious prohibitions and anathemas imposed during the Middle Ages could thwart the primeval, archetypal passion for games performed on public squares. These games had always been part of human culture, whether we search for their origins in prehistoric ritual games, or in antique cult activities dedicated to certain deities, or whether we believe that “the first”, legendary, European, theatre performance was that by Thespis in 535 BC on the square in Athens (Lužina 2000, 163).